

Erzurum el sanatları

el sanatları

İnsanoğlu var olduğundan beri el sanatları da vardır. İşleme, süsleme gibi daha çok el emeği ile yapılan ve incelikle işlenen, güzel sanatların bir kolu olan el sanatları göz nurunun, ince zevkin, uzun sabrın, gönülller de yatan düşüncelelerin, sanat olarak ortaya dökülmesidir.

Birçok medeniyet ve kültürlerin gelişme ve geçit yeri olan Anadolu'da el sanatlarının çok eski bir geçmişı vardır. Geleneksel Türk el sanatları binlerce yıllık tarihimizden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Zevkin, renk anlayışının, geçmişe olan bağlılığın örneklerinin verildiği el sanatları, gelenek ve görenekleriyle maziye olan bağlılıkları ortaya koyar.

Geleneksel el sanatları halıcılık, kilimcilik, çinicilik, seramik – çömlek yapımıcılığı, deri işçiliği, taş işçiliği, bakırcılık, ebru sanatı, maden işçiliği, ahşap ve ağaç işçiliği vb. şekillerde sıralanabilir.

Her şeyin makineleştiği günümüzde, tekniğin ilerlemesi, ince zevklerin yok olmaya doğru gitmesi, el sanatlarına olan rağbeti kısmen de olsa azaltmış olsa bile şehrimizde el sanatları ustaları hala eser vermeye devam ettirmektedir.

siyah inci oltu taşı

İhtiyaçlarını karşılamak, örtünmek ve korunmak amacı ile el sanatları alanında ilk örneklerini veren insan, daha sonra bunu geliştirir ve toplumunun duygularına, sanatsal beğeni ve kültürüne göre geleneksel hale getirir. Tarihi boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan Erzurum el sanatları yönünden zengin bir birikime sahiptir. Kuyumculuk bakırcılık, opal işlemeciliği, dokumacılık ile kevelcilik ve saraçlık belli başlı el sanatları arasında bulunan Erzurum'da bir başka ustalık, doğanın verdiği armağan Oltu taşının işlemeciliğidir.

Oltu taşı deniz seviyesinden yaklaşık 1800 metre yükseklikteki, dik yamaçlı bölgeden çıkarılır, Oltu taşı derinliklerdeki siyah incidir. Tüm rezerv Dutlu, Güzelsu, Alatarla, Sülünkaya, Günlüce, Ormanağzı, Taşlıköy ve Çatıksu köylerinin kırsalında yer alır. Erzurum dışında hiçbir yerde görülmeyen siyah kehribar, yöre halkının çiftçilikten arta kalan zamanının en büyük uğraşdır.

Bölgede Oltu taşı çıkarmak için açılan ocak sayısı 600 civarındadır. Oltu taşının çıkarılması işi dağlık kesimin parçalanmış kısımlarında hemen hemen dik olarak açılan ve 70-80

santimetre çapındaki galerilerde sürdürülür. Bu galeride ancak iki üç kişi birlikte çalışabilir ve galeriler ekonomik olmadığı için teknik metotlarla değil. Gelişi güzel olarak açılır. Köylüler galerilerin çökmemesi için silindirik olmasına büyük dikkat gösterir.

Oltu taşının en dikkat çekici özelliği, yer kabuğundan çıkarıldığında çok yumuşak olmasıdır. Taş hava ile temas etmediği sürece bu yumuşaklığını muhafaza edebilir. Bu özelliğinden dolayı işlenmesi kolay olan Oltu taşı iki şekilde işlenir. Bunlardan biri torna yardımı ile diğeri el çarkı ile yapılır. Sonra bıçak, keski, arda, biz, zemberek, kıl testere ve zumpara işlemlerinden geçirilir. Bütün bunların ardından ortaya binbir çeşit takı çıkar. Yüzük, küpe, gerdanlık, kolye, bilezik, kravat iğnesi, kol düğmesi, ağızlık, tespih, pipo, maskot, anahtarlık ve daha birçoğu...

Bu ürünlerin satıldığı yer ise Rüstem Paşa Bedesten'i'dir. Taşhan olarak da adlandırılan bu eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyan iki katlı bina, halen çarşı olarak kullanılmaktadır.

siyah inci oltu taşı

Taklitlerinden korunmak için

Son yıllarda Rus taşı adında alternatifleri çıkarılan Oltu taşını taklitlerinden ayırt edebilmek için bilinmesi gereken bazı özellikleri var, İşte o ipuçları:

- Elinizdeki toplu iğnenin ucunu iyice ısıtıp tespih tanesine batırın, iğne taneyi delerse Oltu taşı değildir.
- Oltu taşını kazırsanız veya zımpara sürerseniz kahverengi toz bırakır.
- Oltu taşı kehribar özelliği gösterdiğinden sürtünme sonucu elektriklenir ve küçük toz parçacıklarını çeker.
- Oltu taşını avucunun içine alıp üflediğiniz zaman üzeri buharlaşmış nemlenir.
- Oltu taşının kendine has taklitlerinden farklı tok bir sesi vardır.
- Oltu taşından yapılmış tespih, ağızlık ve diğer süs eşyaları kullanıldıkça parlayıp güzel bir görünüm alır.
- Oltu taşı ürünlerinde az da olsa işçilik arızalarına rastlanır. Taneler birbirini tutmayan ebatlarda olabilir.

Opal Yeşil oltu Zümrütü

Kentin son yıllarda keşfedilen madenlerinden biri de süs niteliği taşıyan ve Oltu-Turnalı yakınlığında çıkan opaldir. Yoğun olarak zümrüt yeşili ve tonlarının hâkim olduğu opalden, çeşitli takılar ve süs eşyaları yapılır. Opalde yeşilin yanı sıra mavi, mor, kahverengi, kiremit kırmızısı, turuncu, sarı, gri ve beyaz renkler bulunur. Albenisi son derece yüksek olan Turnalı opali, atölyelerde işlenir ve çeşitli aksesuarlar üretilir.

Dokumacılık Erzurum'da çok eskiden beri yapılır ve geçmişinde önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

Eski adı "Kalı-Kala" yani halı şehri olan Erzurum halı sanatında zengin örnekler

sergiler. Pazırık Halısı'ndan beri süregelen Asya Türk Halı geleneğinin desen, malzeme, teknik, renk ve kompozisyon anlayışının devam ettirildiği tarihi Erzurum halıcılığı, son yıllarda Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü ve Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Atölyesi'nde yaşatılmaya çalışılıyor. Kök boya kullanılarak, renk açısından son derece canlı halı örnekleri üretiliyor. Bu halılarda Türk düğümü (Gördes) kullanılıyor. Genellikle geometrik kompozisyonda dokunan halılarda, çengel, Türkmen güllü, Yıldız, ejder, oğ damgası ve küpe motifleri yaygın olarak tercih ediliyor. Malzemesi tamamen yün olan halılarda lacivert, kırmızı, kahverengi, krem ve mavi renkler daha çok görülüyor.

bardız kilimi

Erzurum el sanatları tarihinde Bardız kilimleri de özel bir yer tutar. Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray kilimi olarak tercih edilen Bardız kilimleri yaklaşık 600 yıl dayanması ile ünlüdür. Bardız kilimi dokunurken, atkı ipliklerini çözümlü iplikleri arasına yerleştirmek için sık sık kirkitlenmesi nedeniyle dokuması sık ve düzgündür. Osmanlı saray sanatındaki bitkisel motifler, saray kilimlerinde olduğu gibi Bardız kilimlerine de yansımaktadır. Kilimde zemin renkleri, Osmanlı saray kilimlerinde olduğu gibi genellikle siyahtır. Bununla birlikte kırmızı veya bordo, mavi, doğal bej, doğal gri renkler az da olsa tercih edilmektedir. Kilim desenlerini doğal ve stilize edilmiş bitkisel motiflerle hayvan motifleri oluşturduğu için renklerin birden fazla tonları kullanılmaktadır.

Bu kilimlerin ilginç birde öyküsü vardır. Özellikle 1914-1918 yılları arasındaki tarihi olaylar, kufi yazılarıyla Bardız kilimine dokunur. Kilimin ortasına 12 mısıralık kahramanlık şiiri işleyen dokumacı genç kızlar, duygularını böyle ölümsüzleştirir. Bardız kilimleri de tarihi belge niteliği kazanır.

Kilimlerdeki renkler için yine zorlu bir uğraş ihtiyacı vardır. Ceviz kabuğu kaynatılarak siyah, mavi çiçek açan ve putot otu denilen bir çeşit ot kaynatılarak da bordo renk elde edilir. Kökboyasını, kızamık kökü, limon ve portakal kabuğu ile kaynatıp tuz ile şap atıldıktan sonra ipler kaynatılmış su ile karıştırılır. İki gün bekletilir. Bu karışımdan elde edilen boyalar ile elde edilen boyalarla boyanan kilimler, yıllarca özelliğini korur.

Gökşen Kilimi

Bardız kilimi kadar önemli ancak onun kadar duyulmamış Gökşen kiliminin kökeni ise yörede hüküm süren Saka Türkleri'ne kadar uzanıyor. Gökşen kilimi, ev ihtiyaçlarında kullanılmak ve gelin kızların çeyizlerine konulmak için dokunuyor. Bitkisel boyalarla suni boya karıştırılarak veya yalnızca suni boya kullanılarak üretiliyor. Nadiren sütleğen, ceviz kabuğu, sığırkuyruğu, narkabuğu, soğan kabuğu gibi bitkiler de boya işlerinde kullanılıyor. Pitrak, gözi çengelli baklava, ve çakmak motifleri bulunan kilimler, genellikle 160X300 santimetre boyutlarında üretiliyor. Tek parça halinde dokunan Gökşen kilimlerinde çoğunlukla kırmızı, siyah, kahverengi, beyaz, pembe, mavi ve sarı renkler tercih ediliyor.

ehram

Erzurum'da ehram denilince tamamıyla koyunyününden örölmüş, kadınların dış giysi olarak kullandıkları ve tek parça örtündükleri sokak giysileri akla gelir. Eski Erzurum'da ehramlar, çulfalar tarafından dokunurdu. Çulfalar sokağa diktikleri 80-90 santimetre boyundaki tezgâha, ellerindeki iplik yumağını gerer ve ehramı dokurlardı. Ehram dokumacılığında iplerin büküm işleri herhangi bir makine kullanmadan yapılırdı ve ipler ne

kadar ince bükölmüşse o kadar kıymetli olurdu.

Koyunun üzerindeki doğal renler tercih edildiği için renk olarak siyah, beyaz, kırmız, boz ve kahverengi yaygındır. Ehramlarda, saat kordonu, pirinç deni, kışmış çöpü, reyhan dalı, ceviz kanadı, antika, uçan kuş, elma şeleşği, yıldızın oynayışı, çark yıldızı, elmas küpe, mercimek, arı dala kondu, ceylan boynuzu, narçiçeğı, mum desteğı, saç örgüsü, burma, düz sıra ve tavan örneğı gibi motifler kullanılıyordu.

Cecim (Cicim)

Çözü, atkı iplikleri arasına renkli desen iplikleri atılarak sıkıştırılmak suretiyle meydana getirilen dokuma türüdür. Önemli özelliği ise tersten yapılan dokuma türü oluşudur. Atkısı kıl olanları da çok yaygındır. Dokumanın yüzeyinde, sonradan iğne ile işlenmiş gibi kabarık desenler vardır. Bu desenler, ipliğin kalınlığına, inceliğine, serpmeye motifler halinde oluşuna göre değişmektedir. Cicim dokuma ile heybe, sofraltı, gelin çuvalı, hurç, minder, divan örtüsü, tandır örtüsü, seccade, yaygı ve yastık yapılmaktadır.

Saraçlık

Erzurum'da bir başka el sanatı olan saraçlık ise binek ve çeki atı takımları, eyer, semer gibi bütün takımların deri ve meşinden olan kısımlarını yapma ve tamir etme zanaatıdır. Meşin ve deriden çeşitli eşyalar yapanlara saraç, bu sanata ve işe saraçlık, bu şekilde sanat sahiplerinin toplu halde buldukları yerlere ise saraçhane denilir.

Çok eski çağlarda Lidyalılar tarafından

ortaya çıkarılan saraçlık, hayatlarını at sırtında geçiren Orta Asya Türklerinde zirveye ulaştı. Türklerin işlemeli olarak yaptıkları at takımları, ayaklarına giydikleri yanları potlu ve süslü yumuşak çizmeleri tarihe geçmiştir. Saraçlıkta, kösele, deri, ağaç, demir, saç, bez, kaya, kıl ve kıtık gibi çeşitli maddeler kullanılmaktadır. Erzurum'da Gürcü Kapı mahallesinde bulunan saraçhanede günümüzde yalnızca birkaç tane saraç bulunmaktadır.

Kevelcilik

Soğuktan korunmak için çoğunlukla çobanların ve arabacıların giydiği kürklerin yapıldığı el sanatına verilen isimdir. Erzurum'da 1950 lere kadar en itibarlı mesleklerden olan kevelcilik, bugün değişen alışkanlıklar ve seri üretim sonucunda kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları arasındadır. Yıllarca önce kevelcilerin kıyasıyla rekabette yarıştığı Kevelciler Çarşısı ise bugün sadece adını taşıyan bir caddeye dönüşmüştür.

bakırcılık

M.Ö. 1. binde Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Çoruh Vadisi'nde Urartuların bakır madeni elde ettikleri ve bu madenden zengin bir maden sanatı geliştirdikleri anlaşılmıştır. Selçuklular döneminde bakır sanatı büyük bir gelişme gösterir ve bu dönemde Erzurum, merkezi bir nitelik kazanır. Bakırcılık Osmanlı dönemine gelindiğinde, malzeme, teknik, form ve süsleme açısından oldukça ilerler ve zengin bir çeşitliliğe kavuşur. Özellikle 16, 17 ve 18. Yüzyıllar, Erzurum'da bakır işçiliğinin altın dönemidir.

Erzurum'un coğrafi konumu, bakırcılık sanatının gelişimini olumlu etkiler. Dövme ve döküm tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı Erzurum'da bakır işçiliğinde; tornada çekme, preste basma yöntemleri de tercih edilir. Bu tekniklerle kazan, bakraç, sahan, sini, ibrik, güğüm ve kildan gibi birçok eşya üretilir. Bitkisel ve geometrik motiflerle yazının süsleme unsuru olarak tercih edildiği bakır kaplar, kazıma ve kabartma teknikleri ile dekore edilir.

Bugün Ayazpaşa Cami ile Taşmağazalar ve Gürcükapı Mahallesi arasında kalan bölge bakırcıların yoğun olarak faaliyet gösterdiği Bakırcılar Çarşısı olarak bilinir.

Maden işçiliğinde dövme, telkari, kazıma (kalemkâr), çekiç işi kakma, küftgani, savatlama, ajur kesme tekniklerin kullanıldığı Erzurum'da bakırın yanı sıra pirinç, altın, gümüş gibi metaller ile yapılan el sanatları, günümüzde üstün işçilik ve çeşitli tasarımlarla yaşatılmaya çalışılıyor.

kuyumculuk

Kıymetli metal ve taşlarla süs eşyalarını imal etme sanatına Kuyumculuk denir. Osmanlı imparatorluğu döneminde Saraylara hizmet eden kuyumcu ustaları bugün müzelerde örneklerini gördüğümüz pek çok mücevher üretmişlerdir. Kuyumculuk, sadece değerli metalleri ve alaşımlarının işlenmesi değil, başta altın ve pırlanta olmak üzere, değerli-değersiz,

metal ve metal olmayan maddelerin ve taşların işlenerek takı veya yatırım aracı olarak kullanılan ürünlere dönüştürülmesi sanatıdır. Erzurum'da kuyumculuk sanatı, altın, gümüş, bakır, platin, kurşun, tunç ve pirinç gibi malzemeler işlenerek geliştirilmiştir. Erzurum kuyumculuk sanatının en çok bilinen ürünü Erzurum burnasıdır.

Erzurum el sanatları

Muratpaşa Mah. Ömer Nasuhi Bilmen cad. No:15 Yakutiye / ERZURUM
Tel: +90 (442) 2350925 - 2337199 - Faks: +90 (442) 233 07 71
www.erkurumkulturturizm.gov.tr
Tüm hakları Erzurum İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü'ne aittir.
Hediye dir, para ile satılmaz.